

NOVOTNY TIHAMÉR

„Az égen szlovákiai magyar nap ragyog”

GRENDEL '75 // '5

Grendel Lajos születésének 75., illetve halálának

5. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás

(Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 2023. október 12 – november 4.)

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

Idén tavasszal a magyarországi bejegyzésű – Miglinczi Éva elnökségével működő – Felvidéki Magyar Szépművészeti Egyesület nemzetközi képző- és iparművészeti pályázatot hirdetett professzionális alkotók számára Grendel Lajos (1948–2018) Kossuth-díjas író, publicista, az MMA rendes tagja, a szlovákiai és a magyar irodalom egyik legjelentősebb képviselője születésének 75. és halálának 5. évfordulójára emlékezve. A pályázó művésztől elsősorban a Grendel Lajos regényeiben megjelenő nemzedéki, nemzetiségi sors- és létproblémákat feldolgozó, a korra jellemző, Közép-Európát átszövő abszurdításokat bemutató alkotásokat, valamint az íróról készített portrékat vártak. A pályázati felhívásra magyar, román, határon túli magyar – felvidéki, vajdasági, erdélyi –, valamint a diaszpórában élő magyar alkotók Csehországból, Magyarországról, Romániából, Szerbiából és Szlovákiából küldték be pályamunkáikat. A pályázati munkák értékelése egyrészt képzőművészeti, másrészt irodalomtörténeti szempontokat figyelembe véve történt meg. A zsűri döntése nyomán 121 bejelentkező művész munkáiból válogatva 58 alkotótól 82 mű került bemutatásra. A kortársi viszonylatban majdhogynem rendhagyó tárlat megnyitására a Magyar Festészet Napjához kapcsolódóan 2023. október 12-én a dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeum különálló kiállítótermében került sor. Az ünnepség végén a szervezők Hodossy Gyula közreműködésével átadták Kopócs Tibor festőművésznek *Hazám, Abszurdisztán* című, az író életműve előtt tisztelgő szellemes munkájáért Tözsér Árpád védnöki különdíját, valamint köszöntötték az író özvegyét, Grendel Ágotát is, illetve bejelentették, hogy a fődíj a Magyar Kultúra napján a pozsonyi Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumban 2024-ben megrendezett tárlat záróeseményén kerül majd átadásra.

A tárgyilagosság kedvéért, valamint a közérdekűsége való tekintettel meg kell említenünk a zsűri tagjait is. A tiszteletbeli elnök: Tözsér Árpád Kossuth- és József Attila-díjas szlovákiai magyar író, költő, szerkesztő, kritikus, irodalomtörténész, műfordító és egyetemi oktató, érdemes művész, a Nemzet Művésze, az MMA rendes tagja volt. A művek elbírálásában: Tóth László Illyés Gyula- és József Attila-díjas író, költő, műfordító és művelődéstörténész, az MMA rendes tagja, egyben a kiállítás ötletgazdája (valamint az MMA *Grendel Lajos-émlékkonferencia* egyik szakmai felelőse); dr. habil. Szunyogh László Ferenczy Béni-díjas szobrászművész; Novotny Tihamér MMA Életút-díjas művészeti író, szerkesztő; Grendel Ágota újságíró, Grendel Lajos özvegye, akit Hodossy Gyula József Attila-díjas író, költő, szerkesztő, könyvkiadó, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke, az esemény moderátora képviselt a zsűriben; valamint Miglinczi Éva művészeti író, design- és művészetmenedzser, főszerző (az *Art Limes* és az *Atelier* folyóiratok szerkesztője) vett részt.

De még mielőtt a pályázat apropóján rátérnék a kiállítás „elemzésére”, érdemes egy picivel több időt töltenünk a grendeli életmű azon sajátosságaival, amelyek kellően indokolják és alátámasztják a szervezők képzőművészettel kapcsolatos nagyreményű elképzeléseit és elvárásait. Tudniillik közvetlenül a tárlat megnyitása előtt, pontosan 2023. szeptember 20-án zajlott az a Magyar Művészeti Akadémia által szervezett emlékkonferencia, amelynek meghívott előadói éppen a nevezett írói pálya egyedülálló értékeit és erényeit kívánták az eddig ismerteken túl számba venni és továbbgondolni. Bár a képző- és iparművész alkotók munkáját, felkészülését ezek az elemzések az időeltolódás miatt gyakorlatilag már nem segíthették, a kiállított művek interpretációját mégiscsak előremozdíthatják. Ezért alapvetésül Gróh Gáspár irodalomtörténésznek a Grendel-konferencia elé írt bevezető soraiból idézek néhány gondolatot: „Grendel Lajos szlovákiai magyar író egyike annak a kevés olyan alkotónak, akik a felvidéki magyar irodalmat regionális jelentősége fölé emelték. Eredeti látásmódja, fanyar íróniája, gondolkodásmódja, stílusa összetéveszthetetlen. Grendel több műfajban alkotott maradandót:

regényei, elbeszélései, esszéi, tanulmányai, irodalomtörténete egyaránt kiemelkedő, sőt megkerülhetetlen teljesítmény. Műveit több nyelvre lefordították, így szlovákra is – két nemzeti irodalomra is hatottak. [...] Az életmű értékei közé tartozik változatossága: a klasszikus modernség folytatójaként termékenyítően hatott rá a posztmodern irány – miközben egyedülálló mesélőkedve, atmoszférateremtő képessége távolról Mikszáthtal is rokonítja. [...] Szabadságeszménye nem fért össze semmiféle kirekesztéssel, a magyar irodalmat az utóbbi évtizedekben megosztó törésvonalat sem tudta elfogadni. Írói törekvései az olyannyira hiányzó párbeszédet, békés újraegyesítést szolgálták. Gondolkodásában [egyszerre képviselte] a magyarság értékeire való nyitottságot, a klasszikus szabadságeszményhez való ragaszkodást és a nagyvonalú európai tájékozódást.”

Tehát Grendel személyét és író életművét, pontosabban műveit, regényeinek, novelláinak szereplőit, történeteit, gondolatait, látásmódjait, állásfoglalásait, nézeteit tekintve, elméletileg minden szellemi feltétel adott volt egy jó és érdekes „összművészeti” jellegű, személyeket, egyéni törekvéseket, nézeteket, régiókat, genius locikat felmutató, netán egyesítő kiállítás létrejöttéhez. Bár tekintettel kell lennünk arra is, hogy a művészi autonómia nem pusztán illusztrál, sokkal inkább képzet-képzeteket társít, asszociál, azaz közvetett módon reagál bizonyos szövegművekre. Másik oldalról nézvést a helyzet azért is szokatlanul furcsa – s erre épp Tóth László hívta fel a figyelmet dunaszerdahelyi megnyitószövegében –, mert (legalábbis az ő tudomása szerint) Grendel Lajosnak „csak egyetlen írását ismerjük, mely képzőművészetről, pontosabban képzőművészeiről szól, aki pedig a »kassai Chagall« – vagy ahogy a szlovák művészettörténet nevezi, a »szlovák Chagall« –: Jakoby Gyula (aki egyébként sose tanult meg szlovákul rendesen), s amely a magyar művészettörténet-írás által e rangján alul kezelt festő otthonában tett közös műterem-látogatásunk felkavaró élménye nyomán született meg benne. Igen ám, csakhogy ebben sem szorosan a képzőművészetről szól, s nem Jakoby festményeinek káprázatos gazdagságú, szédítő mélységű világát járja körül, nem azt értelmezi elsődlegesen, hanem az 1970–1980-as évek szlovákiai magyar szellemi életének sivárságát és kisszerűségét ostorozza, melynek figyelme rendre elsiklott mindazon kísérletek és teljesítmények fölött, amelyek elütöttek a kisebbségi lét- és hagyományfelfogás provinciálisba süppedő nyelvétől és bevett sémáitól. [...] Vagyis Grendel ezzel a látszólag képzőművészeti tárgyú írásával is saját írói ars poeticáját igyekszik körülírni és meghatározni.”

Mondhatni, az irodalom és a képzőművészet közötti átjárás Grendel esetében nem működött automatikus természetességgel. Én azonban tudok az író egy másik rendhagyó, azaz hasonló természetű esetéről is, amely a Kalligram 1999. októberi számában jelent meg, amolyan mini esszé gyanánt, és *Luzsicza Árpád rajzairól* „szólt”. Érdekes azonban, hogy Luzsicza Lajos Árpád nem szerepel ezen a kiállításon, mégis érdemes idéznünk méltatóját: „Amikor Luzsicza Árpád felkért, hogy nyissam meg a kiállítást, haboztam egy kissé, s aggályoskodva mondtam igent. De nem azért, mint ha nem szeretném vagy nem becsülném a munkáit. Hanem mert attól tartok: amit a vonal vagy a szín mondani tud, az a legizzadságosabb igyekezettel sem fordítható le jól a fogalmak nyelvére, aki pedig erre úgy-ahogy képes – a művészetkritikus vagy a művészettörténész –, az nem én vagyok. A populáris, közhelyekre sematizált tömegkultúra dömpingje a képi kultúrát is megtépázta, csakúgy, mint a szépírást. Pedig azt hinné az ember, a képi beszéd ellenállóbb, a zenei beszéd is ellenállóbb, a mozgás művészete is ellenállóbb az írott beszédnél. Sajnos ez nem így van. A sematizálódás, az elsekélyesedés, a kiüresedés s tartalmatlanság a képi kultúrát sem kerülte ki, ezt a folyamatot a neoavantgárd irányzatok heroikus ellenkultúrája sem tartóztathatta fel. Azt is elárultam Luzsicza Árpádnak, röstelkedve nagyon, hogy én, bizony, még egy görbe vonalat sem tudok rendesen meghúzni, s az általános iskolában a kiemelkedően tehetségtelen rajzolók között tartottak számon. Kompetenciám ezen a helyen tehát igencsak behatárolt.”

Nyilván – legalábbis valószínűleg – a képzőművészeknek azon kompetenciája, amely irodalmi művek képi nyelvre történő le- és/vagy átfordíthatóságát, netán értelmezését, esetleg „szövegtérítést” célozza meg, egyáltalán nem problémamentes, mondhatni, igencsak behatárolt vállalkozás, ám a rokon értelműség, az átjárhatóság szintjén – mint tapasztaljuk – kiválóan működhet. Példának okáért a már említett Tóth László – abban a bizonyos megnyitószövegében, amelyet a dunaszerdahelyi kiállítóteremben mondott el – többek között azt örömet fejezte ki, hogy „írónk [a fordításokon túl] egy újabb nyelven *jelenik meg* a mai napon: a képzőművészetén, s eddigi gazdag értelmezési tartományokat feltáró recepciója is tovább bővül: az itt kiállító művészek többszámú Grendel-értelmezésével”.

Ám térjünk vissza a grendeli életmű azon sajátosságaira, irányelveire, amelyek a szépirodalmi szövegek és tanulmányok közvetlen hatásán túl minden valószínűség szerint inspirációs forrásai- vá, példaértékű támaszaivá válhattak a „bejelentkező” művészek témakereső szempontjai számá- ra. Segítségül a már említett konferencia írásos anyagainak azon esszenciális megállapításait kívá- nom felhasználni, amelyek szinte egy az egyben (olykor egy egyszerű szócserevel) átültethetők a kortársi képzőművészet nyelvére, világára, elvárható szempontrendszerére.

Filep Tamás *„üres rítussá” kopott hagyomány ellen* című előadásában említi, hogy Grendel mindig is fontos feladatnak tartotta a „nemzeti tudat megtisztítását”. Egyik nyilatkozatában kiemel- te: „úgy kellene megőrizni az értékeinket és hagyományainkat, hogy közben túl is tudjunk lépni azon, ami elavult belőlük vagy talminak bizonyult. Ezért [...] a mainál sokkal nagyobb önismeretre van szükség.” Vagy másutt: „a nemzet fogalma értékfogalom”. Nem is lehet más! Grendel „a pátoszt nemigen viselte el, így nem pertraktálta a helytálláskultuszt sem”, ugyanakkor „nem csinált titkot belőle, hogy soha nem fog áttelepülni Magyarországra”. „Rendkívül elhibázottnak, elavultnak, [...] figyelmen kívül hagyónak tartotta egyes író társainak a 19. századból átörökített váteszszerepét”, mégis „nagy volt benne az értelmiségi felelősségtudat”. Elfogadta az előző generáció legjobbainak teljesítményét, de nem ezt tekintette követendő mintának. Elítélte az álhagyományt, „amely a szoc- reál és a provincializmus keverékéből alakult ki”. De tisztában volt azzal is, „hogy nem kimagasló irodalmi művek is tölthetnek be hasznos szerepet a *közösségi tudat alakításában*”. S hogy „a közép- európai nemzetiségi létforma olyan új sajtószerűség, amelynek lényegi jegyeiről a legtöbbet az iro- dalom mondott el eddig”; valamint a „frázisköltészet”, az „epigonizmus”, a „lektúrpróza” uralma, az „önképzőköri irodalmárkodás” és a „dilettantizmus kontraszelekciója” mennyire ártalmas jelensé- ge a művészeti életnek. Sőt, Grendel nyomán bizton állíthatjuk, hogy a képzőművészet is lehet „sze- mélyiség- és tudatformáló hatalom”, „közösségformáló kohéziós erő”.

Kolozsi Orsolya *Grendel Lajos Szemérmes beszámoló egy álom közepéről című novellájának tanít- hatóságáról* című írásának összegző megállapításai sem tanulság nélküliek a vizuális alkotóművészek számára. Szerinte Grendel: „túllép a szokványos, sérelmi alapú nemzetszemléleten, a felvidéki ma- gyságához kapcsolódó sebzettségtudatot humorával oldja fel, a kiszolgáltatott ember esendőségét ironikus azonosulással ábrázolja”. A szerző konkrétan hivatkozik Grendel egyes műveire, például: „*A Böröndök tartalmának* első szövegét az író Borgesnek ajánlja, és már ebből is sejthető, hogy fontos téma lesz a valóság és fikció, valóság és álom, reális és irreális viszonya, mely az argentin szerzőt is olyannyira foglalkoztatta. Az abszurd, a szürreális is belopózik a kötetbe, miközben – Elek Tibor sza- vaival – »a felvidéki magyar nagy- és kisvárosi polgári, értelmiségi lét múltja és jelene adja a háttér- et, a felbomló, darabjaira hulló polgári világ és a kisebbségi, nemzetiségi létezés sajátos együttese« jele- nik meg a lapokon.” S mindezeket olvasva megjelenik a szemünk előtt Fecső Szilárd *Bejövő és kimenő üzenetek* jelölésű installációjának papírtekercseket tartalmazó áttetsző bőröndje és csíkokra szabdal- tot fotókollázs-arcsképeinek leltára. Vagy másutt: „A tükör szintén rendkívül terhel, sokféle asszociációra lehetőséget adó motívum, amely jelentheti a szembenézést önmagunkkal, de sok minden mást is eszünkbe juttathat: a mélység illúzióját kelti, miközben sík felület, a végtelenség érzetét ébreszti, így pedig egyfajta időszimbólum is.” Réti Ágnes *Szembenézés* című, akril, tükör munkája szinte képi meg- testesítése mindezeknek. Mert, ahogy az irodalom, úgy a képzőművészet, tehát ez a Grendel-kiállítás is, nem elszigetelt művek sorozata, hanem egymásba fonódó szövegek és képek, olyan egymásra rétegzett szövet, ahol minden kapcsolódik mindenhez.

Elek Tibor *Grendel Lajos, az irodalomtörténész* hívószavú előadásának veleje éppúgy érthető az irodalom, mint a képzőművészet komolyabb, drámább jelenségeire. A szerző Grendelt idézi: „»Ha az irodalmat a létről szóló egyik lehetséges beszédnek tekintjük, márpedig én annak tekintem, ak- kor minden olyan nyelvet, írói beszédet, amely képes a banálison túlit, a felszínen, a láthatón túlit, vagyis az emberi egzisztencia mélyebb struktúráit láttatni, korszerű beszédmódnak tartok, függet- lenül attól, hogy a mű szerzője milyen stílusirányzatnak, filozófiai vagy lélektani iskolának, netán ideológiának a híve.« Grendel tisztában van azzal is, hogy a magyar irodalom 1919 óta nem csupán a magyarországi irodalmat jelenti, számára »minden magyar nyelven írott belletrisztikus szöveg, az egyetemes és oszthatatlan magyar irodalom része«, a magyar irodalmat »politikai határokon át- ívelő egyetlen nagy entitásnak tekinti«, s a könyvében tárgyalt határon túli szerzők »helye a 20. szá- zadi magyar irodalom legjobbjai között magától értetődő és megkérdőjelezhetetlen«. Grendel sze- rint a 20. században a modern magyar irodalom beszédmódjának karakterét a századelőtől napja-

inkig három paradigma egyidejű jelenléte formálta: a nyugatosoké, az avantgárdé és a harmincas évektől a népi íróké.” Valamint az író szerint: „az irodalmi modernizmus nem feltétlenül és nem minden esetben jár együtt baloldali vagy liberális világnézettel”.

Kétségtelen, hogy ennek a kiállításnak is létezik egy olyan rétege, amely az emberi lét mélységeiről, annak láthatón túli, a felszín mögötti összefüggéseiről szól. Ezt az érzést, mi több tényt erősítik meg bennünk Balla Kálmán *Fel nem oldó és fel nem oldozó kimondás – Jelentésrétegek a Bukott anyagok című Grendel-regényben* című dolgozatának megállapításai. A szóban forgó regény a Duna menti „kis Katynról”, az 1944–49-es „magyar tragédiának is nevezett elűzés, jogfosztás, kifosztás és népirtás történetének részeként” a magyar leventék Pozsony közelében történt meggyilkolásáról szól, amely olyan, mint egy nyitott seb: „nem tud begyógyulni, hiába az orvosok megannyi igyekezete”. Balla szerint „Grendel az 1945 utáni rendszereket írta meg regényeiben: azt a csehszlovák és posztcsehszlovák világot, amelyet végigélt. Jelen művében pedig azok felbomlásának előzményeit és következményeit, utóéletét is. Az általános kiábrándulást a kommunizmusból, a rendszerváltás ígéreteiből, a liberalizmusból és az intézményes vallásból.” Az állandósult értékválságok egyik oka „a kimondatlan, letagadott lényeg és az arra vastagon lerakódó százéves hazugságok életben tartása, tartóssága”, mert „az elhallgatás, tagadás és tiltás ellenére és alatt parázsló múlt a lelkiismeretben válik égető, kínzó jelenné”. S a sorstragédiák „csak a művészet és irodalom révén válhatnak emberformáló, emberségre indító katarzissá”. Ugyanis „Grendel regénye arról is szól, hogy mennyire él a múlt, és lezárulás helyett folyamatosan jelenné válik”, ahogy a regény elbeszélője fogalmaz: „Az idő betemet, ugyanakkor új rétegeket tár föl folyamatosan.” A tanulmány szerzője keserű objektivitással összegez: „A jelen poszt-tragikus világában katartikus kimenetelű konfliktus, katartikus halál sem létezik. A 20. század tömeggyilkosságai és népirtásai elpusztították az emberhez méltó, felemelő, megtisztító halál és a részvét lehetőségét is.” Ilyesféle hangulatokról, megoldhatatlannak tűnő problémákról, traumákról szól Kovács Péter Balázs (KPB) *Túlélők I–III.* triptichonja, Neuberger István *Önmagába roskadó*, Francis Bacon-i térben gúzstáncot járó figurája és Végvári Gergely megrázó, az ember tudatalattijába hatoló, pokoljáró képepikái (*Eladó; Vadonatúj kakasok; Túlhasznált IX.; XII–XIII.*).

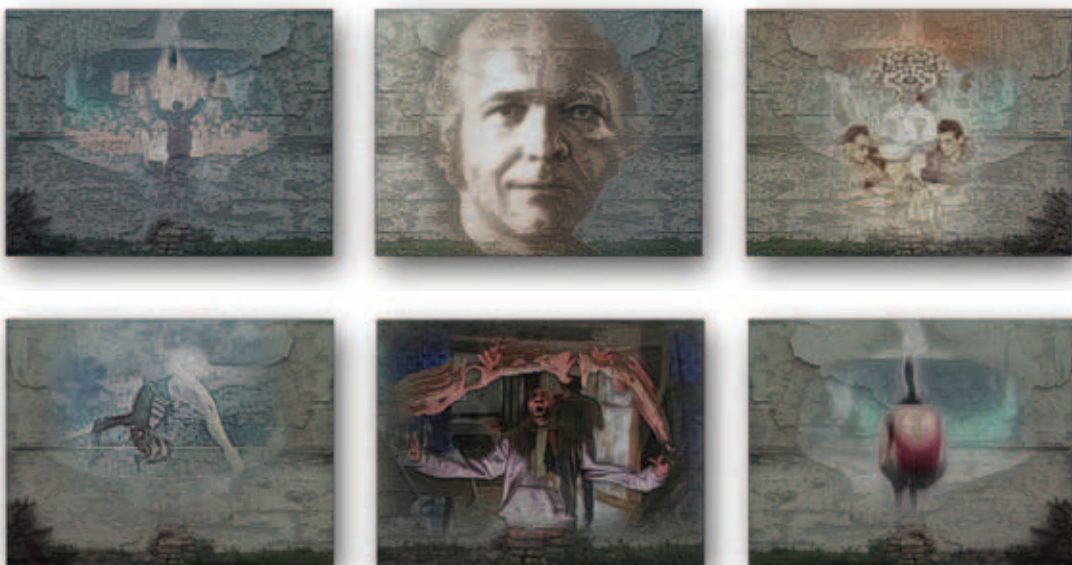
Tóth László „...szabadság az, amikor a leírt szöveg meggyőzi az olvasót” / *Grendel Lajos – önéletrajza, naplótöredékei és facebook-posztjai tükrében* című előadásának az író idéző szellemes kijelentése, miszerint „csehszlovákiai magyar regény” nincs, ahogy „csehszlovákiai magyar csirkepaprikás” sincs, éppúgy vonatkoztatható az irodalomra, mint a képzőművészetre, azaz csak egységes magyar művészet létezik, létezhet. Ám a szerző példás módon Grendel más lényeges immanenciáira, sajátos tulajdonságaira is felhívja a figyelmet. Példának okáért arra, hogy az „örök opponensi alapállása mögött [...] nincs más, mint önazonosságának eltökélt keresése és védelme, amit már a gyermekkorából, illetve a génjeiben is magával hozhatott”, s ez nem más, mint a nemzeti-kisebbségi sors maximális vállalása. „Kisebbségi magyar vagyok, és a kisebbségi sorsra jutott magyarok pszichikailag sokkal sérülékenyebbek, mint a nem kisebbségiek” – idézi az író. Grendel kiskátéjában „politikai és ideológiai szempontok nem lehetnek mérvadók az irodalmi értékek taglalásánál”, de a tétel megfordítva is igaz: „»számtalan módon lehet írni«, csak ideológiák szerint nem, mert az ideológiák mindig a szabadság ilyen-amolyan korlátozását hozzák magukkal”. Az ő értékrendjébe sokan belefértek: „»kánonjának« a lényege, hogy nincsenek az irodalmat kicövekező, megmerevítő kánonok, csak művek, csak minőségek, értelmezések és értékek vannak. És érvek meg ellenérvek.” Ám ezek a megállapítások is éppúgy érvényesek a képzőművészet kortársi világára, mint a szóban forgó kiállítás értékpluralizmusára.

A képzőművészeti anyagot egyrészt izgalmassá teszi a Grendel-portrék sokszínűsége, illetve az, hogy az alkotók a grendeli verbalitást miként fordítják át a vizualitás nyelvére. „Hányféle Grendel-arc néz vissza ránk ezekről a falakról... És látnom kell: ugyanannyi, ahányan nézik őt. Azazhogy egyetlen arcnak is hányféle olvasata, és ugyanannak a valóságnak is hányféle értelmezése lehetséges...” – szakad ki a tárlatot megnyitó Tóth Lászlóból a rácsodálkozás élménye. Hiú vállalkozás lenne 58 alkotó 82 művét elemezni. Lehetőségeim korlátozottak, ezért az író ábrázoló legkiválóbb portrék egy némelyikéhez – amelyek „ősforrásainak” szinte mindegyikét fotó formájában megtalálhatni az Interneten – csak néhány megjegyzést fűznék. Holló István akrilképe azért jó, mert alanyi átéltségű és rendhagyóan expresszív adoptációja Grendel személyiségének. Sáfár Pál teljes alakos olaj-vászna azért kiváló, mert tárgyilagosan lírai és történelmileg hiteles beágyazottságú. Kovács Csonga Anikó experimentális szemléletű linóleum-dúcos triptichonja és rétegzett hordozókra nyomtatott transzparens grafikája

azért rendkívüli, mert a tengelyszimmetriás arckép-tükröztetések variációi segítségével tökéletes képi lefordításait alkotja meg az *Abszurd*, a *Humor* és az *Irónia* fogalmainak.

Lévay Jenő két nyomtatott komputer-kollázs triptichonja pedig azért lenyűgöző, mert..., de itt inkább idézem őt, hiszen kérésre leírta műveinek Grendel inspirálta születését: „Bár nem volt szándékom az illusztráció, mégis egy novellarészlet indított el: »Ahogy ott, a szoba végében egymásba kapaszkodtunk, volt egy pillanat, amikor az a huszonegy éves fiatalember hirtelen megöregedett, és éppen olyan volt, és éppen úgy gondolkodott, mint én most. Ez a három évtizednyi időeltolódás tehetta, hogy a fiatal joghallgató egészen tisztán látta, a máglya tűzében nemcsak iratok fognak hamuvá égni. Az idő, amelyben mindnyájan létezőnk, maga is lobogó máglyatűz, s ami lassan elég benne, fiatalságunk, benne minden szerelemmel, igazságérzettel, hittel és önfeláldozással« (*Történet az ötvenes évekből*). Erről jutott eszembe, hogy készíték egy kiterjesztett idejű arcképet Grendel Lajosról, amelyiknek az egyik fele fiatal, a másik pedig időskori arcát mutatja. Az idős száj enyhén le, az ifjú finom mosolyra hajlik, az idős szem éles, a fiatal fátyolos, az idős arc árnyékos, a fiatal fényes. Mivel a portré több időpillanatot foglal magába, ezért a létrejött képet nevezhetjük harmonogramnak. A munka során gondolataim egyre nagyobb utat jártak be a Grendel-olvasmányélményeim között. Ezzel párhuzamosan gyakran eszembe jutottak korábbi munkáim, amikre szintén jellemző az idő kiterjesztése, az abszurd mozzanatok hangsúlyozása, a humor, a tér és az idő átváltozásai, a realitás mint absztrakció, az írásokban, illetve a képeken megjelenő tárgyak igazi szemtanúkként történő megjelenítése. »Az egész életemet odaadnám, ha ennek a háznak valamelyik ablaka lehetnék. Mi mindent láthattak ezek az ablakok háromszáz év alatt« – Bohuniczky bácsi ábrázoló sóhaja az igazi szemtanúról nálam itt most tűzfal formájában jelent meg. Erre az elképzelt falra rajzolódnak a *Karnagy*, a *Konyhalány*, az *Arckép emberöltővel előbb, később*; a *Kondenzcsík ugrás*, a *Dal a kicsi présházban* és a *Tűzfal ugrás* című képek alakzatai. Hallgattam a tragikomikus dalt a présházban illegális alkoholfogyasztás közben, ismertem a karnagyot, a nagy művészt a tornaterem színpadán, mosolygott rám a konyhalány az üzemi étkezdében, és ma is látok különös tornagyakorlatokat. Grendel Lajos mindössze hat évvel idősebb nálam. Budapesten nem voltunk kisebb-ségben, de az elvtársi életforma hasonló élményeket generált az egész »Békétáborban«. *Abszurdisztán* mezsgyéi áthúzódnak az anyaország határain. Nem is áthúzódnak, hanem a mai napig is határtalanul hömpölyögnek a térségben. Az emlékező tűzfalra rajzolódó képeim mindegyike – a Grendel-harmonogram kivételével – valamelyik korábbi munkám adaptációja. Ezeket úgy vettem elő, mint író a kéziratot, amelynek lapjai nincsenek megszámozva (Grendel Lajos: *Bőröndök tartalma*).”

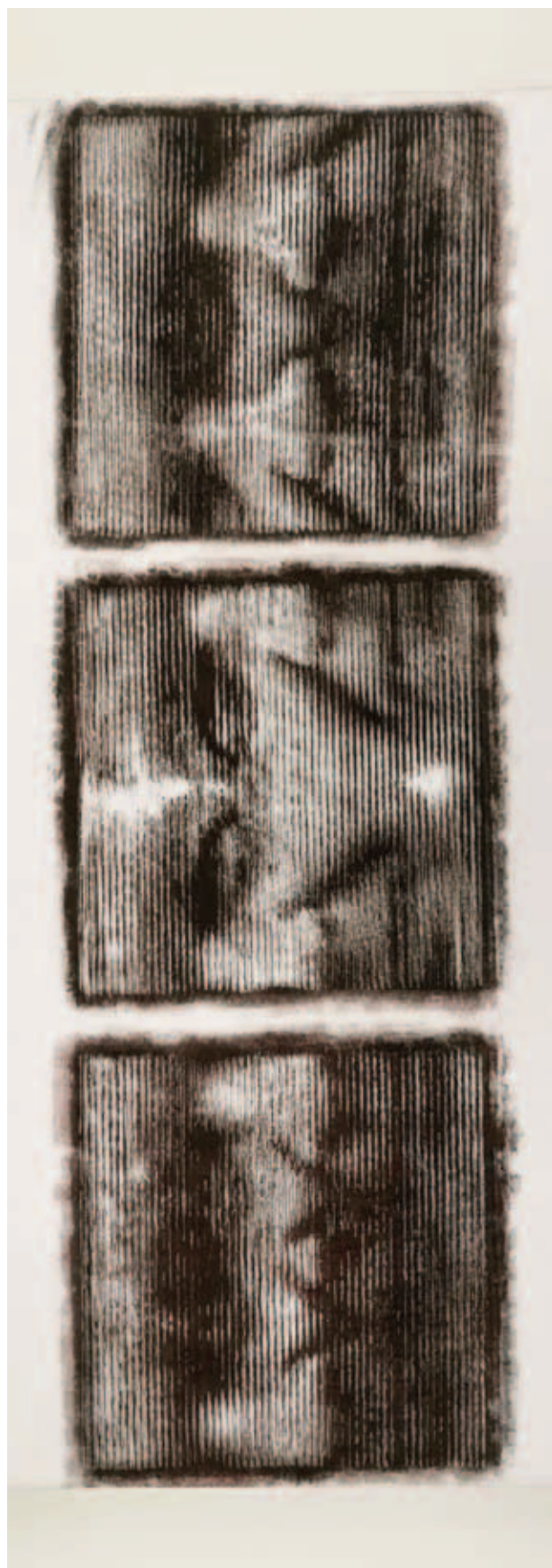
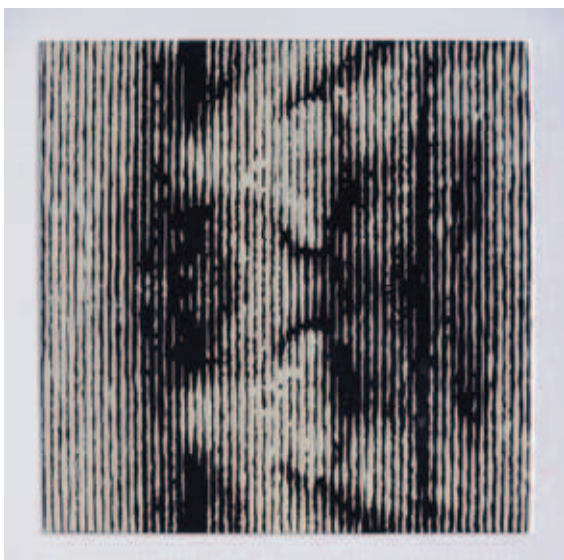
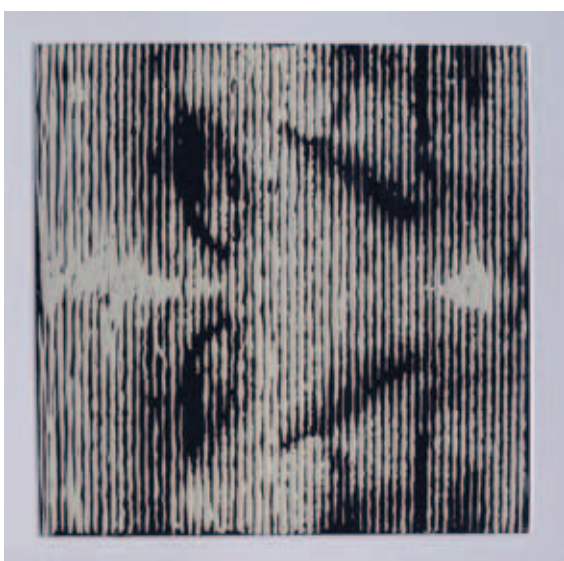
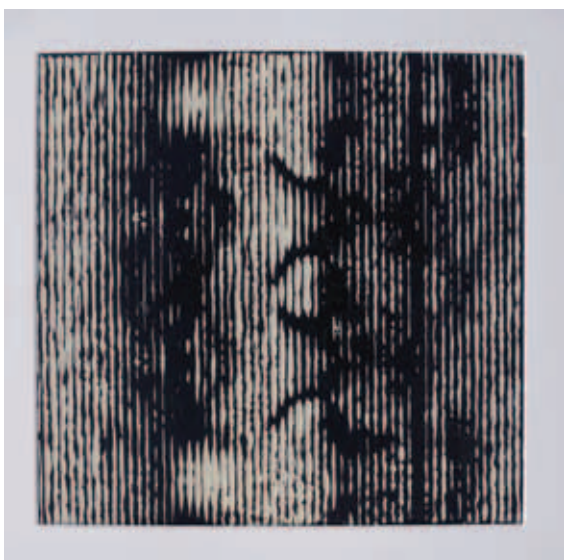
Azt hiszem, elég ennyi annak bizonyítására, hogy mennyire komolyan vehető ez az alapvetően jó szemléletű, Grendel Lajos szellemisége előtt tisztelgő csoportos kiállítás. „Az élmény nem beszélhető ki, az csöndben fogan, s csak a csönd tud megmaradni tisztán. Addig talán nincs is olyan nagy baj, amíg az érzékszerveinkkel is tudunk érteni, néha jobban, mint az érzelmünkkel” – mosolyog ránk az író onnan fentről (*Luzsicza Árpád rajzai*).

LÉVAY JENŐ, *Karnagy és konyhalány 1-3.*, 2023, Canson Fibre Rag papír, Giclée nyomtat, (3x) 30x40 cm; *Lapok a bőröndből 1-3.*, 2023, Canson Fibre Rag papír, Giclée nyomtat, (3x) 30x40 cm

MÁTRAI ISTVÁN, Grendel-arcok, 2023,
digitális rétegyomat, 50x40 cm

KOVÁCS CSONGA ANIKÓ, Abszurd–Humor–Iráónia 1–3., 2023, linómetszet–dúc, kerettel (3x) 50x50 cm;
Abszurd–Humor–Iráónia 4., 2023, linómetszet, rétegezett hordozók, vakkeret, 70x100 cm

**BÉSZABÓ ANDRÁS, „Az égen szlovákiai magyar nap ragyog” – In memoriam G. L.,
Örökségünk tényei sorozat IV., 2023, akril, farost, 80x60 cm**

KOPÓCS TIBOR, Hazám, Abszurdisztán, 2023,
tollrajz, vegyes technika, papír, 74x54 cm

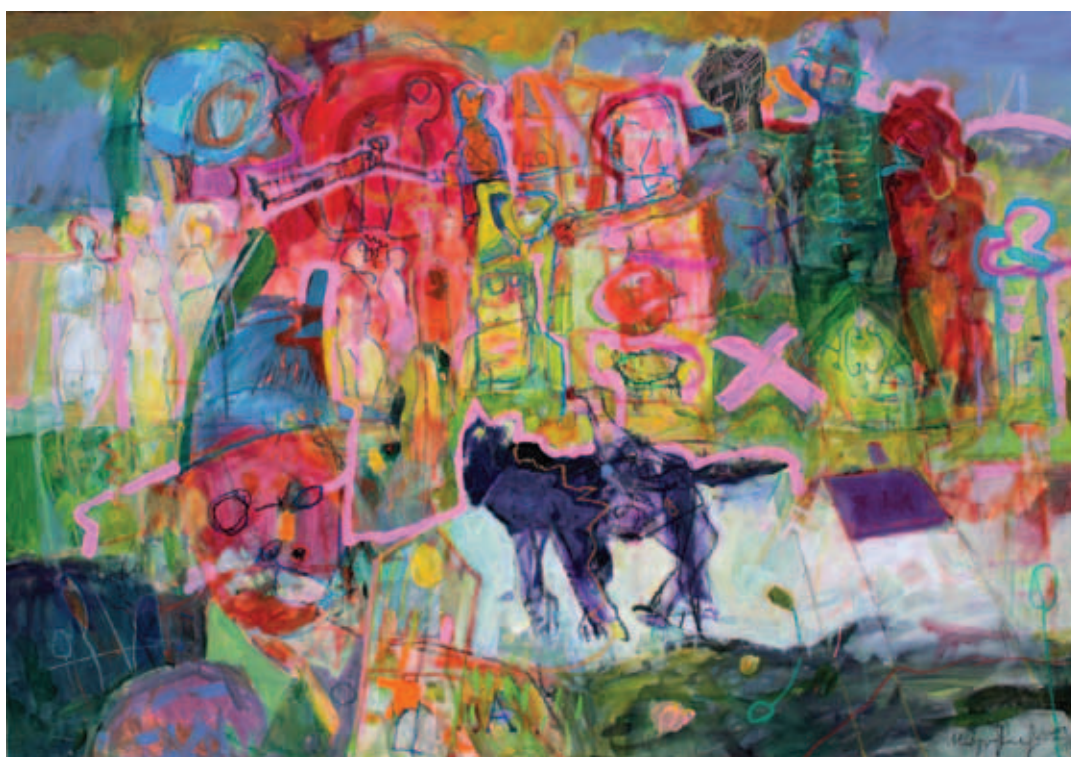

**PÁLLAY JÓZSEF, Kavargó gondolatok, 2023,
olaj, vászon, 85x65 cm**

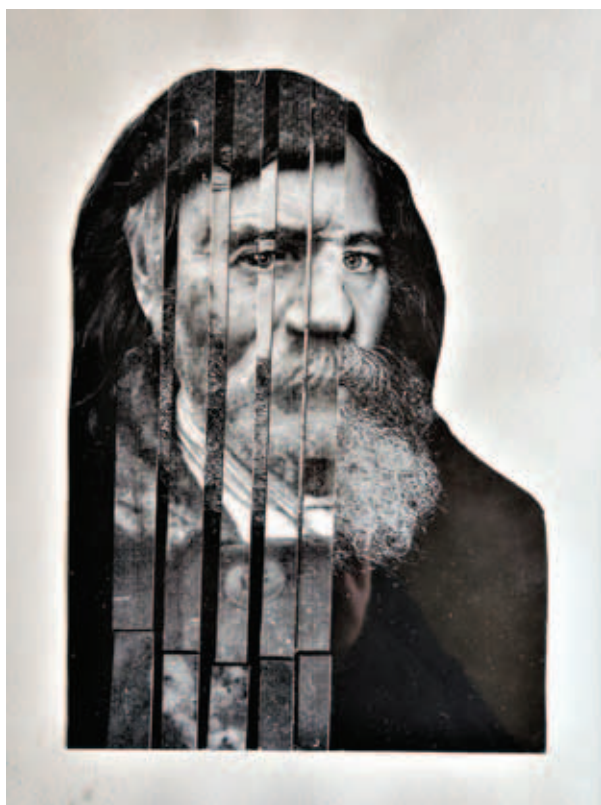
SZILÁGYI JÁGER TERÉZ, Grendel Lajos Időtlen – Határtalanul, 2023, pasztell, karton, 40x70 cm;
SZABÓ BONIFÁC BAJNOK, Nézőpontok, 2023, akril, vászon, 90x130 cm

BUGYÁCS SÁNDOR, Jegyzetek Grendelről, 2023, vegyes technika, papír, 29,5x42 cm;
MAGYAR JÓZSEF, Kánya úr útjai, 2023, akril, farost, 70x100 cm

BÁNSÁGHI TIBOR VINCE, A XX. század viharai után, 2017–23, akril, föld, kollázs, vászon, 60x100 cm

**FECŐ SZILÁRD, Bejövő és kimenő üzenetek, 2023, installáció, részlet, 9.; 7.; 8.,
fotókollázs, (3x) 49x37 cm;
Bejövő és kimenő üzenetek, 2023, installáció, bőrönd, fotókollázs, változó méret (bal alsó)**

TARKÓ JÁNOS, Fejjél meg, 2022, aszamlblázs, 40x23x23 cm

TARKÓ JÁNOS, A művész nincs jelen, 2022, aszamlblázs, 50x71x10 cm

KEMP ZSUZSA, Hajó, 2022, pasztell, karton, 70x50 cm

VÁROSI GABRIELLA, *Bevásárlás az utolsó divat szerint 2., 1., 2022,*
(2x) pasztell, papír, 29,7x42 cm

CSERNÁTONY LUKÁCS LÁSZLÓ, Integritás krízis 1–3., 2023, (3x) videókép, digitális képkeret, 22x15 cm

RUZICS CSILLA, Szöveg és jelentés 2. (A felszín alatt), 2023, kollázs, akvarell, karton, 50x70 cm

DROZSNYIK ISTVÁN, Ima, 2022, elektrografika, 40x30 cm; Vigyázó angyal, 2021, C-print, 40x30 cm

**VÉGVÁRI GERGELY, For sale. Brand new willies. Overused. XIII., 2021, olaj, vászon, 110x150 cm;
For sale. Brand new willies. Overused. IX., 2021, olaj, vászon, 130x180 cm**